

Iwan Jarosławowicz Terliuk, *Історія держави і права України (Historia państwa i prawa Ukrainy), Міністерство Внутрішніх Справ України, Львівський Державний Університет Внутрішніх Справ, Київ, Atika 2011, ss. 944*

Od motta „najważniejszym z naszych zadań jako narodu było, jest i będzie: poznawanie siebie” autorstwa Jewgeniego Malaniuka, słynnego ukraińskiego poety i krytyka literackiego przełomu XIX i XX stulecia rozpoczął się niezwykle obszerny podręcznik pt. *Історія держави і права України*, który wyszedł spod pióra I. Terliuka. Ta rekomendowana przez radę naukową Państwowego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych we Lwowie do używania przez studentów szkół wyższych pozycja jest w Polsce wciąż nieznaną, mimo że w sposób przystępny a jednocześnie czyniący zadość zasadom nauki historii państwa i prawa przedstawia całokształt dziejów państwowości oraz systemu prawnego Ukrainy.

Doktor nauk historycznych, docent i profesor w Katedrze Teorii i Historii Państwa i Prawa Państwowego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych we Lwowie I. Terliuk opublikował blisko 90 na-

ukowych i popularnonaukowych prac oraz 17 monografii i podręczników. Autor prowadzi badania z zakresu historii państwa i prawa Ukrainy, historii ukraińskiej myśli polityczno-prawnej, a także etnologii i polityczno-prawnego statusu mniejszości narodowych w Ukrainie.

Autor dzieli pozycję pt. *Історія держави і права України*, na IX rozdziałów poprzedzonych wstępem. Zawarł w niej informacje dotyczące zakresu i metodologii nauki historii państwa i prawa Ukrainy. Ponadto dokonał periodyzacji dziejów tego państwa oraz wskazał podstawowe aspekty dotyczące jego historiografii.

W rozdziale I I. Terliuk przeanalizował kwestie dotyczące dziejów państwa i prawa na terenach Ukrainy do momentu pojawienia się tam Słowian. Ten podstawowy dla zrozumienia późniejszych treści tej pozycji rozdział zawiera cenne informacje na temat form organizacyjnych ludów koczowniczych oraz greckich polis powstałych na północnym wybrzeżu Morza Czarnego.

Drugi i niezmiernie obszerny rozdział traktuje o Rusi Kijowskiej, Hallicko-Wołyńskiej i państwie litewsko-ruskim. Każda z tych formacji

polityczno-prawnych opisana jest przez Autora pod kątem jej powstania, panującego tam ustroju społecznego i państwowego oraz systemu prawnego. Warto zauważyć, że I. Terliuk szczególnie dokładnie potraktował kwestie porządku prawnego Księstwa Halicko-Wołyńskiego. Oceniał go jako posiadający szczególny charakter na tle innych organizmów politycznych powstałych po rozbiciu dzielnicowym Rusi Kijowskiej. Podkreślił on, że w księstwie tym, szybciej niż w innych, doszło do zmian w aktach prawnych opartych na Ruskiej Prawdzie oraz że prowadzono tam znacznie bardziej aktywną działalność ustawodawczą w porównaniu do innych organizmów politycznych Europy Wschodniej. Wymienił i opisał szereg aktów prawnych, takich jak Gramota kniazia Iwana Berładnika z 1134 r., w interesujący sposób regulującą handel zagraniczny księstwa, Rękopis kniazia Włodzimierza Wasylkowicza z ok. 1287 r., kształtujący liczne kwestie związane z obrotem nieruchomości gruntowymi, ustrojem feudalnym, zarządzeniem wsi i miast książęcych, Gramota kniazia włodzimiersko-wołyńskiego Mścisława Daniłowicza z 1289 r., zawierająca przepisy dotyczące rozmiarów i form ciężarów nakładanych na ludność miast przez władzę państwową. Opis aktów prawnych Księstwa Halicko-Wołyńskiego wieńczy charakterystyka prawa magdeburskiego w odniesieniu do miast tego państwa. Już na samym początku analizy historii ustroju i prawa państwa li-

tewsko-ruskiego I. Terliuk odnotował, że istnieją dwa poglądy odnośnie statusu ziem ukraińskich w ramach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Pierwszy z nich, reprezentowany między innymi przez D. Doroszenko i N. Polonską-Wasylenko, akcentował autonomiczność terytoriów ukraińskich i białoruskich. Drugi natomiast, z czasów radzieckich, głosił teorię okupacji Ukrainy przez Litwę. Dalej Autor prezentuje poglądy współczesne dotyczące tej kwestii.

Równie szeroki jak poprzedni rozdział III dotyczy państwa kozackiego. Szczególnie dobrze opracowane są fragmenty poświęcone systemowi prawnemu tego organizmu politycznego, ukazujące zarówno normy zwyczajowe obowiązujące na Siczy Zaporoskiej, jak i regulujące prawo cywilne, karne i procesowe, normy pisane.

Rozdział IV dotyczy ustroju państwowego Ukrainy na ziemiach etnicznie ukraińskich w Rosji Imperialnej, jak i w Monarchii Austro-Węgierskiej. W tym fragmencie pracy Autor bardzo dokładnie opisał strukturę administracji rosyjskiej i austro-węgierskiej. Ponadto podjął się charakterystyki reform ustroju wiejskiego Rosji carskiej z 1861 r. i sądowej z 1864 r.

W kolejnym rozdziale V, dotyczącym historii ustroju i prawa Ukrainy w latach 1917–1921, wiele uwagi poświęcono ukraińskiej ideologii państwowotwórczej, organizacji władz centralnych i lokalnych, a także intencjom, które przyświecały ukraińskiej Centralnej Radzie przy wydawa-

niu aktów prawnych. Autor wskazał, że w początkowym okresie istnienia Ukraińskiej Republiki Ludowej chodziło o wydanie takich aktów prawnych, które mogłyby zabezpieczyć ukraiński charakter organów państwowych. I tak opisuje on Rezolucję Ukraińskiej Centralnej Rady z 22 kwietnia 1917 r., w której określono ukrainizację jako proces obejmujący całość narodowego, państwowego, gospodarczego, społecznego i duchowego rozwoju narodu ukraińskiego. W akcie tym potraktowano ukrainizację jako „zasadę” i „program” polityki Ukraińskiej Centralnej Rady. Kolejnym z przytoczonych aktów prawnych jest Decyzja Ukraińskiej Centralnej Rady z 28 kwietnia 1917 r. w sprawie ukrainizacji szkoły. Następnie Autor podejmuje się analizy polityczno-prawnej linii władz ukraińskich w drugiej połowie 1917 r. i początku 1918 r. Wskazuje on na ważną rolę uniwersałów w procesie jednoczenia państwa. Wymienia tu I, II, III i IV Uniwersał i wskazuje na ewolucję, jaka dokonała się w sferze polityczno-prawnej w Ukrainie w wyniku ich wydania. Następnie przechodzi do analizy procesu ustawodawczego i poszczególnych gałęzi ustawodawstwa, tj. konstytucyjnego, cywilnego, karnego i karno-procesowego. W tym samym rozdziale I. Terliuk wiele uwagi poświęca strukturze ustroju i prawa Ukrainy pod rządami hetmana Pawła Skoropadskiego. Szeroko opisuje proces dojścia do władzy tego byłego adiutanta cara Mikołaja II, powołanie Państwa Ukraiń-

skiego w miejsce Ukraińskiej Republiki Ludowej. Następnie analizuje organy centralne państwa, potem lokalne i samorządowe oraz system wymiaru sprawiedliwości, organy ochrony prawa, organizację wojskową, szczególne cechy procesu ustawodawczego oraz akty wydawane w zakresie prawa konstytucyjnego, cywilnego i karnego. Ostatnie dwie części tego rozdziału dotyczą historii państwa i prawa Ukraińskiej Republiki Ludowej doby Dyrektoriatu oraz Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej.

Rozdział VI traktuje o ustroju i prawie na zachodnich ziemiach ukraińskich w okresie międzywojennym oraz w pierwszych dwóch latach II wojny światowej. Jest to część, która szczególnie może zainteresować polskiego czytelnika, ponieważ w dużej mierze dotyczy treści sytuacji prawnej ziem ukraińskich wchodzących w skład II Rzeczypospolitej. I. Terliuk opisuje tu proces zajęcia ziem ukraińskich przez Polskę, ideologię polskiej administracji wobec kwestii ukraińskiej, status społeczno-polityczny Ukraińców w Polsce, ustrój polityczny przedwojennej Polski, administrację lokalną II RP na ziemiach ukraińskich, samorząd, wymiar sprawiedliwości i akty prawne obowiązujące na ziemi halickiej i na Wołyniu. W dalszych częściach tego rozdziału Autor przechodzi do analizy statusu społeczno-politycznego Ukraińców w Rumunii i w Czechosłowacji. Kolejne fragmenty dotyczą zasad ideologicznych oraz instytucjonalnych form

okupacji ziem ukraińskich w okresie II wojny światowej. Szczególnie dokładnie opisano tu utworzony przez administrację III Rzeszy Dystrykt Galicja (Hałyczyna). Opisano też niezmiernie rzadko podejmowaną kwestię okupacji przez Węgrów Zakarpacia. Ostatni fragment rozdziału VI dotyczy organizacyjnoprawnych podstaw działalności ukraińskiego ruchu powstańczego. Scharakteryzowano tu Organizację Ukraińskich Nacjonalistów, Ukraińską Powstańczą Armię i Ukraińską Główną Radę Wyzwoleńczą.

Rozdział VII dotyczy Ukrainy Radzieckiej w latach 1917–1991. Autor przeanalizował w nim ustanowienie władzy komunistycznej w Ukrainie w latach 1917–1922. Następnie przeszedł do omówienia procesu utrwalania tego ustroju, aby dojść do opisu ustroju i prawa Ukrainy za czasów rządów J. Stalina. Temu okresowi poświęcono bardzo wiele fragmentów pozycji. Przeanalizowano rozwój tendencji centralizacyjnych oraz unifikacji władzy państwowej w USRR i ZSRR w latach 30. XX w. Co więcej, Autor przeanalizował organizację władzy lokalnej, polityczno-ideologiczne i prawne podstawy przeprowadzenia socjalistycznej przebudowy gospodarki państwowej, industrializację i status klasy robotniczej, społeczny i prawny status kołchoźników, organizację bolszewickich organów represji karnej, zagadnienia dotyczące wymiaru sprawiedliwości oraz systemu penitencjarnego. Wiele fragmentów tego rozdziału poświęco-

nych jest statusowi prawnemu Ukrainy Radzieckiej podczas II wojny światowej.

Przedostatni, VIII rozdział pozycji pt. *Історія держави і права України* został poświęcony historii państwa i prawa Ukrainy Radzieckiej w okresie kryzysu socjalizmu, który Autor wyznaczył na okres od drugiej połowy lat 50. i początek lat 90. XX w. W tym niezbyt obszernym, w porównaniu do pozostałych, rozdziale opisano ewolucję państwowoprawnego statusu USRR, strukturę organów władzy państwowej, uwarunkowania prawne reorganizacji struktury organów ochrony prawnej, sądy, prokuraturę, advokaturę i notariat, zasady funkcjonowania organów bezpieczeństwa państwowego, milicji, egzekucję wyroków oraz rozwój ustawodawstwa konstytucyjnego. Wiele uwagi I. Terliuk poświęcił szczególnym aspektom przeprowadzenia tzw. drugiej kompleksowej kodyfikacji prawa USRR. Ponadto przeanalizowano poszczególne działy prawa i podstawowe tendencje rozwoju ustawodawstwa karnego Ukrainy Radzieckiej.

Ostatni, VII rozdział dotyczy już ustroju i prawa Ukrainy od odzyskania niepodległości w 1991 r. do 2000 r. Ten najkrótszy rozdział zawiera informacje na temat normatywnych zasad zabezpieczenia procesu ustanowienia Republiki Ukrainy w 1991 r., organizacji władzy państwowej, wymiaru sprawiedliwości oraz kształtowania narodowego systemu prawnego.

Podręcznik I. Terliuka pt. *Історія держави і права України* na tle innych

pozycji traktujących o historii państwa i prawa Ukrainy ocenić należy bardzo wysoko, szczególnie ze względu na niezmiernie bogatą podaną przez Autora faktografię, ocenę wielu wydarzeń, które nie są nacechowane szowinizmem i przesadnie podkreślanym patriotyzmem, a wręcz nacjonalizmem, o które to nietrudno w młodych państwach powstałych na obszarach dotkniętych brakiem stabilności politycznej, a co za tym idzie – prawnej, społecznej i ekonomicznej. Natomiast przywołane we wstępie motto w dobie deprecjacji znaczenia przedmiotów historycznych w ramach studiów prawniczych w Polsce mogłoby się znaleźć we wstępie każdego z podręczników do historii państwa i prawa naszego kraju.

► Michał Szreffel

Siergiej Łożuńko, *Urodliwe dzieci – pierwsze Wiersalja*” iz-za ktorogo proizoszła Wtoraja mirowaja wojna, Eżenjeknik „2000”. Izlatielctwo „Diwira”, Kiew 2011, ss. 431

Stosunki polsko-ukraińskie charakteryzują się zarówno złożonością dziejów obu narodów, mimo formalnego nieistnienia aż do 1917 r. z zakończe-

niem tego jesienią 1920 r. państwa ukraińskiego i jego powstaniem dopiero po rozpadzie ZSRR na początku 1990 r., jak i tym, że po tym fakcie podejmowane były wzajemne wysiłki dla ujednoczenia poglądów na mające miejsce wzajemne wydarzenia historyczne. W tym celu powołane zostały i pracowały wspólne komisje historyków obu państw. Doprowadziło to do pewnego zbliżenia stanowisk, ale – jak się okazuje – raczej o charakterze tymczasowym. Świadczą bowiem o tym coraz częściej powracające na Ukrainie tendencje do oskarżeń Polaków o nieprawdziwe prezentacje wielu wydarzeń historycznych, zwłaszcza z okresu XX w. Coraz silniejsze są dążenia do prezentacji wyłącznie własnych wersji mających miejsce wydarzeń, w tym i mordów wołyńskich z 1943 r., czy roli odgrywanej przez UPA i zaliczanie tego do ich ważnych wydarzeń historycznych służących utrwaleniu tożsamości narodowej. Widoczne jest to podczas odbywanych konferencji naukowych za sprawą głównie młodej generacji historyków ukraińskich, ale też i w ukazujących się publikacjach. W nich to dokonuje się nie tylko subiektywnej oceny faktów i wydarzeń, ale też i fałszowania niektórych z nich.

Książka S. Łożuńko jest publikacją niezwyklej. Jej jedyną zaletą jest atrakcyjna strona edytorska (twarda oprawa, notki biograficzne ważnych osobistości z ich zdjęciami) i to wszystko, co pozytywnego można o niej napisać, mimo że jest dość obszerną objęto-